

לתולדות ההגדה של פסח

בית אבי חי בירושלים / פסח תשפ"א / אביגדור שגאן

רקע היסטורי:

שורשים

בית ראשון (1000-587 לפנה"ס) - קרבן פסח
בית שני (עד 70 לספירה) - דיבורים ותפילות סביב [קרבן]
הפסח:

תנאים (10-210) - משנה (פסחים) וברייתות
אמוראים (210-550) - תלמודים ומדרשים

גזע

תקופת הגאונים (550-1040) - "הא לחמא עניא", החכמים
בבני ברק, "דיינו", "וינצלו את מצרים" [ההגדות הכתובות
הראשונות שבידינו]

ענפים

ימי הביניים (1040 עד הדפוס [1460 לערך]) - "שפוך
חמתך", "חסל סידור פסח", "אחד מי יודע" [כתבי יד
מאורים, ביאורים]

זלזלים

מהמצאת הדפוס ועד ראשית המאה הי"ט - [הדפסות,
איורים, ביאורים, תרגומים]

עלים

מאז ראשית המאה הי"ט עד ימינו - [כנ"ל, וגם שינויים
ועיבודים ברוח קבוצות שונות של היהדות, בעולם ובישראל]

<א> סימני הסדר

1* קדש ורחץ / כרפס יחץ / מגיד רחץ / מוציא מצה
מרור כורך / שולחן עורך / צפון ברך / הלל נרצה

2* יקדש יטהר וכרפס יחצה / ודורש ונוטל ללחם ומצה /
ומרור וכורך ואוכל פרוסה / ונקי יזמן והלל בדיצה

3* תקדש במים / ופירות תחלק / למגיד ורוחץ / ותוציא
אכילה /
וחוס על שניהם / ותסעוד בצפון / והזן תהלל / ותישן
בגילה

4* קדש ורחץ ואכול כרפס / משלוש חד לשתיים חץ /
הגד ונטול מוציא ואכול / מרור תטבול וכורך הכול /
כזית מנחבאת תאכל / ברך ברכת מזון ותכל

<ב> הא לחמא עניא

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים.
<דנפקו מארעא דמצרים>
כל דכפין ייתי ויכל, כל דצריך ייתי ויפסח.
השתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישראל.
השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין.

<ג> שפור חמתך

שפור חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר
בשמך לא קראו. כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו
(תהילים עט, ו-ז)
שפור עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם (תהילים סט, כה).
תרוף באף ותשמידם מתחת שמי ה' (איכה ג, טו).

<ד> מחוץ להגדה האשכנזית

[1] כך חצה הקב"ה את הים לשתיים עשרה דרכים כשיצאו
אבותינו ממצרים, על ידי אדוננו ונביאנו משה בן עמרם עליו
השלום. וכמו שגאלם והושיעם מהעבודה הקשה לחרות, כן
הקב"ה יגאלנו למען שמו הגדול והנורא [ממנהגי מרוקו
ותוניס בעת חציית המצה]

[2] ומנין שנתן להם את ממונם שנאמר "וינצלו את מצרים"
עשאוה כמצולה שאין בה דגים. ד"א עשאוה כמצודה זו שאין
בה דגן. למה מחבב הכתוב את ביזת הים יותר מביזת מצרים?
אלא מה שהיה בבתים נטלו במצרים, ומה שהיה בבתי
תסווריות נטלו על הים. וכן הוא אומר "כנפי ינוה נחפה
בכסף" זו ביזת מצרים "ואברותיה בירקרק חרוץ" זו ביזת
הים. "ותרבי ותגדלי" זו ביזת מרים "ותבואי בעדי עדיים" זו
ביזת הים. "תורי זהב נעשה לך" זו ביזת הים "עם נקודת
הכסף" זו ביזת מצרים [ממנהגי יהדות בגדאד ותימן - מתוך
מכילתא דרשב"י].

[3] השתא הכא - לשנה הבאה כולנו בצוותא עם חברינו
החיילים ועולינו החדשים בארצנו הנבנית. השתא העולם כולו

בלהבות מלחמה ועריצות - לשנה הבאה בני חורין [הגדת עין
גב בשנות ה-40 כחלק מ'הא לחמא עניא']

[4] אותה שעה ביקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני
הקדוש ברוך הוא. אמר להם הקדוש ברוך הוא: 'מעשה ידי
טובעים בים ואתם אומרים שירה לפני?' [הגדת התק"ם
1985 במסגרת ה'מגיד' - בעקבות בבלי מגילה]

<ה> משנה מסכת פסחים פרק י, משניות ד-ו

**משנה ב

מזגו לו כוס ראשון

**משנה ד

מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו ואם אין דעת בבן אביו
מלמדו "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות
אנו אוכלין חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה?
שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות הלילה הזה מרור?
שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל הלילה הזה
כולו צלי?

שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת הלילה הזה שתי
פעמים?

ולפי דעתו של בן אביו מלמדו מתחיל בגנות ומסיים בשבח
ודורש מ"ארמי אובד אבי" עד שיגמור כל הפרשה כולה:
**משנה ה

רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו
בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור
פסח - על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים
מצה - על שום שנגאלו אבותינו במצרים
מרור - על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים
בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא
ממצרים שנאמר (שמות יג) "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר
בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים"
לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר
לברך לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הניסים
האלו הוציאנו מעבדות לחירות מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב
ומאפילה לאור גדול ומשעבוד לגאולה ונאמר לפניו הללויה:

**משנה ו

עד היכן הוא אומר?

בית שמאי אומרים עד "אם הבנים שמחה" ובית הלל אומרים
עד "חלמיש למעינו מים" וחותרם בגאולה.

רבי טרפון אומר: "אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים"
ולא היה חותרם

רבי עקיבא אומר: "כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו
למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום שמחים
בבנין עירך וששים בעבודתך ונאכל שם מן הזבחים ומן
הפסחים כו' עד ברוך אתה ה' גאל ישראל":
**משנה ז

מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו רביעי גומר עליו את ההלל
ואומר עליו ברכת השיר

<ו> מן ההגדות הקדומות שבידינו

זמן ביצוע: 26 דקות.

קידוש <בשינויים> + "שהחיינו"
על נטילת ידים
בורא פרי האדמה
בורא פרי העץ
על הארץ ועל פרי העץ
בורא מיני מעדנים
על הארץ ועל המעדנים
בורא מיני נפשות
חי העולמים

מה נשתנה <שתי הטבלות / מצה / בשר צלי>
לפי דעתו של בן אביו מלמדו מתחיל בגנות ומסיים בשבח
ואומר: בעבר הנהר ישבו אבותיכם... ויעקב ובניו ירדו
מצרימה
ברוך שומר הבטחתו לישראל... ארבע מאות שנה
והיא שעמדה
צא ולמד... לעקור את הכול
ארמי אובד אבי / וירעו / ונצעק - <הפסוקים בלבד>
ויוציאנו ה' ממצרים לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא
על ידי שליח אלא הקב"ה בעצמו
מניית המכות
פסח / מצה / מרורים
בכל דור ודור
לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל...
שני מזמורים
אשר גאלנו... גאל ישראל

וציונו על אכילת מצה ומרור בלילה הזה להזכיר גבורתו של
מלך מלכי המלכים...
המוציא לחם
ברכת המזון בנוסח מיוחד

*

חסר:

"עבדים היינו" / "וכל המרבה לספר הרי זה משובח" / מעשה
בחכמים בבני ברק / "הרי אני כבן שבעים שנה" / "כנגד
ארבעה בנים" / "יכול מראש חודש" / דרשות על שלושה
מארבעת הפסוקים / דצ"ך עד"ש באח"ב / מניין המכות על
הים / "דיינו" / "שפוך חמתך" / כל פיוטי הסיום

<ז> ארבעת הפסוקים הנדרשים בהגדה

דברים פרק כו

(א) וְהָיָה כִּי תָבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ בְּנֹחַלָה
וַיְרַשְׁתָּהּ וַיִּשְׁבְּתָהּ בָּהּ: (ב) וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרֵי הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר תִּבְיֵא מֵאֲרָצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ וְשָׂמַתָּ בְּטֹנָא
וְהִלַּכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׁכַן שְׁמוֹ שָׁם: ...
(ה) וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ:
- (ה) אָרַמְי אֲבִד אָבִי וַיִּכַּד מִצְרַיִם וַיַּגֵּר שָׁם בְּמַתִּי מֵעַט וַיְהִי
שָׁם לִגְוִי גָדוֹל עָצוֹם וְרָב:
- (ו) וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה:
- (ז) וַנִּצְעַק אֶל ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קִלְנוּ וַיִּרָא אֶת
עַנְיֵנוּ וְאֶת עֲמַלְנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ:
- (ח) וַיּוֹצֵאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרֶעַ נְטוּיָהּ וּבְמַכָּא גָדֹל
וּבְאִתּוֹת וּבְמִפְתִּים:
- (ט) וַיִּבְאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲרָץ
זַבַּת חֶלֶב וּדְבָשׁ:
(י) וְעַתָּה הִנֵּה הִבְאֵתִי אֶת רֵאשִׁית פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לִּי
ה' וְהִנַּחְתָּנוּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ:

<ח> דרשת ארבעת הפסוקים

**וַנִּצְעַק אֶל ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קִלְנוּ, וַיִּרָא
אֶת עַנְיֵנוּ וְאֶת עֲמַלְנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ.**

וַנִּצְעַק אֶל ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ - כָּמָה שְׁנֵאמַר: וַיְהִי בַיָּמִים
הַרְבֵּימָה הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וַיִּאָּנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבוֹדָה
וַיִּצְעְקוּ, וַתַּעַל שְׁוַעְתָּם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה. **וַיִּשְׁמַע ה' אֶת
קִלְנוּ** - כָּמָה שְׁנֵאמַר: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם, וַיִּזְכֹּר
אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם, אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב. **וַיִּרָא
אֶת עַנְיֵנוּ** - זוֹ פְּרִישׁוֹת דְּכַךְ אֲרָץ, כָּמָה שְׁנֵאמַר: וַיִּרָא אֱלֹהִים
אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹהִים. **וְאֶת עֲמַלְנוּ** - אֵלוּ הַבְּנִימָה. כָּמָה

שְׁנָאֲמַר: כָּל הַבֵּן הַיְלוּד הַיְאֻכָּה תְשַׁלִּיכֵהוּ וְכָל הַבֵּת תְּחַיֵּין. וְאֵת לְחַצְנוֹ - זֶה הַדְּחִק, כְּמָה שְׁנָאֲמַר: וְגַם כְּאִתִּי אֵת הַלַּחֲץ אֲשֶׁר מִצְרִים לְחַצִּים אֲתֵם.

שמות רבה (שנאן) פרשת שמות פרשה א, יב:
 ד' גזירות גזר עליהם פרעה. תחלה גזר וצוה לנוגשים שיהיו דוחקים בהם כדי שיהיו עושין סכום שלהם ושלא יהיו ישנים בבתיהם, והוא חשוב למעטן מפריה ורביה. אמר: מתוך זה אינן מולידין. אמרו להם הנוגשים: אם אתם הולכין לישן בבתיכם, עד שאנחנו משלחים אחריכם בבקר, היום הולך לשעה לשתים ואין אתם משלימין הסכום שלכם. והנגשים אצים לאמר "כלו מעשיכם דבר יום ביומו" (שמות ה). והיו ישנים על הארץ.

תורה של פסח

הַעֲבֹדָה וַיִּזְעַקוּ וַתַּעַל שְׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבָרָה: וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קוֹלָנוּ כְּמָה שְׁנָאֲמַר: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אֲבֹתָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב:

וַיֵּרָא אֶת עֲנִיָּנוּ וּפְרִישוֹת דְּרָג אֲרִץ כְּמָה שְׁנָאֲמַר: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּדַע אֱלֹהִים: וְאֵת עֲמָלָנוּ: אֲלֹלוּ הַבְּנִיִּים כְּמָה שְׁנָאֲמַר: וַיִּצְוּ פְרַעֲה

שְׂרָבִיסוֹ אוֹ אִיִּשְׁקֵלֵמָארוֹן אוֹ שׁוֹכֵי שׁוֹ אִיִּשְׁקֵלֵמָארוֹן אוֹ אֵל דְּרִינְוּ בְּרִי אֵל שְׂרָבִיסוֹ: וַיִּשְׁמַע אוֹ אִיִּוּוּ וְנִשְׁמַעְתָּ בְּנֵי קִטְוֵי דְרִינְוּ אֵל־פְּסוֹק אוֹ אִיִּוּ אֵל דְּרִינְוּ אֵל שׁוֹ נְמִירוֹ אוֹ מִיִּבְרוֹ אֵל דְּרִינְוּ אֵל שׁוֹ פִּדְמָאֲרִינְוּ קִין אֲבָתָם קִין יִצְחָק אוֹ קִין יַעֲקֹב:

וַיֵּרָא אוֹ וַיִּדּוּ אֶת נִשְׁמַעְתָּ אֲפִלְקִין אִישְׁמָה אֲפִישְׁמָרִית דְּרִי קִישְׁמַבְרִי דְּרִי לִרְ מִיִּבְרוֹ: קִטְוֵי דְרִינְוּ אֵל־פְּסוֹק אוֹ וַיִּדּוּ אֵל־פְּסוֹק אוֹ אִיִּוּ אֵל־פְּסוֹק אוֹ אֲפִישְׁמָרִית אוֹ אֵל־פְּסוֹק:

וַיִּדּוּ אוֹ אֵת נִשְׁמַעְתָּ לְאִנְדְּרִיָּא אִישְׁמָשׁ לֹשׁ אִישְׁשׁ: קִטְוֵי דְרִינְוּ אֵל־פְּסוֹק אוֹ אִיִּבְרוֹ

סאירי דו או טוֹרֵר דוויִיסִין אִישְׁמָרִיִּישׁ פִּיר נֵי אִיִּבְרוֹ רַח אֵל־פְּסוֹק לֹשׁ אִישְׁשׁ נִשְׁמָרִישׁ פִּירֵה

הגדה של פסח > עם תחילת כתיבת הגדה של פסח, ליוונו. תרגום עמוד מס': 33 הודפס ע"י אוצר הח

וַיִּוְצְאוּנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה וּבְמַרְא גְדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמִפְתֵּימַי:

וַיִּוְצְאוּנוּ ה' מִמִּצְרַיִם - לא על ידי מלאך, ולא על ידי שַׂרְפָּה, ולא על ידי שְׁלִיחַ, אֶלֶּא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכַבּוּדוֹ וּבְעֶצְמוֹ, שְׁנָאֲמַר: וְעִבְרַתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה, וְהִכִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה, וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעַשֶׂה שְׁפָטִים. אֲנִי ה'.

וְעִבְרַתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה - אֲנִי וְלֹא מִלָּאךְ וְהִכִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם - אֲנִי וְלֹא שַׂרְפָּה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעַשֶׂה שְׁפָטִים - אֲנִי וְלֹא הַשְׁלִיחַ. אֲנִי ה' - אֲנִי הוּא וְלֹא אַחֵר.

<ט> "דיינו"

*סידור רב סעדיה גאון, הגדה של פסח, עמודים קמא-קמה:

ורבים מחברינו מוסיפים בסיפור הגאולה ארבעה דיבורים האלה בארבעה מקומות. הדיבור הראשון אומרים ב'בורא פרי הגפן' 'אשר ברא יין עסיס' ברכה ארוכה וחתימתה 'בא"ה המלך המרומם לבדו בורא פרי הגפן' וזה אסור לומר ואם אמרוהו ביטל את הסדר הקבוע, אבל ג' האחרים שמותר לאמרם הנה אחד מהם ההרחבה בקידוש: 'בא"ה אלהינו מלך העולם אשר קידשנו מכל עם ורוממנו מכל לשון / בחר בנו ויגדלנו רצה בנו ויפארנו / תרומה הבדילנו כל גוי ארץ חמדה הנחיל אותנו / וכו' [...]. והדיבור השני הוספת אגדה שאומרים אותה לפני שאומרים 'רבן גמליאל אומר': 'ר' יוסי הגלילי אומר מנין אתה אומר שלקו המצרים במצריים עשר מכות' וכו', עד 'ובנה לנו בית הבחירה כפרה על כל עוונותינו', והדיבור השלישי 'אתה גאלת את אבותינו' וכו'...

ואף על פי שיש בשלוש תוספות האלה לשון מרובה, אינן מזיקות למי שאמרן, מפני שאינן בתוך תפילה.

כְּמָה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לְמָקוֹם עֲלֵינוּ!

אֵלֹ הוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים,
דַּיִינוּ.

אֵלֹ עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים, וְלֹא עָשָׂה בְּאֱלֹהֵיהֶם,
דַּיִינוּ.

אֵלֹ עָשָׂה בְּאֱלֹהֵיהֶם, וְלֹא הִכָּה אֶת בְּכוֹרֵיהֶם,
דַּיִינוּ.

אֵלֹ הִכָּה אֶת בְּכוֹרֵיהֶם וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם,
דַּיִינוּ.

<מדרש וינצלו את מצרים>

אֵלֹ נָתַן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם וְלֹא קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם,
דַּיִינוּ.

אֵלֹ קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם וְלֹא הֶעֱבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בְּחֶרֶב,
דַּיִינוּ.

אֵלֹ הֶעֱבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בְּחֶרֶב וְלֹא שָׁקַע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ,
דַּיִינוּ.

אֵלֹ שָׁקַע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ וְלֹא סָפַק צָרְכָנוּ בְּמִדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה
דַּיִינוּ.

אלו ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה ולא האכילנו את המן
דיינו.
אלו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת,
דיינו.
אלו נתן לנו את השבת, ולא קרבנו לפני הר סיני,
דיינו.
אלו קרבנו לפני הר סיני, ולא נתן לנו את התורה.
דיינו.
אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל,
דיינו.
אלו הכניסנו לארץ ישראל ולא בנה לנו את בית הבחיכה
דיינו.

על אחת, כמה וכמה, טובה כפולה ומכפלת למקום עלינו:
שהוציאנו ממצרים, ועשה בהם שפטים, ועשה באלהיהם,
והרג את בכוריהם, ונתן לנו את ממונם, וקרע לנו את היים,
והעבירנו בתוכו בחרבה, ושקע צרינו בתוכו, וספק צרכנו
במדבר ארבעים שנה, והאכילנו את המן, ונתן לנו את השבת,
וקרבנו לפני הר סיני, ונתן לנו את התורה, והכניסנו לארץ
ישראל, ובנה לנו את בית הבחיכה לכפר על כל עונותינו.

<י> החכמים בבני ברק

מעשה ברבי אליעזר וכבי יהושע וכבי אלעזר בן עזריה וכבי
עקיבא וכבי טרפון שהיו מסבין בבני ברק, והיו מספרים
ביציאת מצרים כל אותו הלילה, עד שבאו תלמידיהם ואמרו
להם: רבותינו, הגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

<יא> "נרצה"

<יא1> "חסל סידור פסח"
ר' יוסף טוב עלם, קרובה לשבת הגדול:

רשות: מסוד חכמים ונבונים. ומלמד דעת מבינים. אפתחה פי
בשיר ורננים. להודות ולהלל פני שוכן מעונים:

בדיקת חמץ: אלהי הרוחות לכל בשר. חוק לעמו מסר.
והזהירם בכתב מוסר. לבדוק חמץ אור לארבעה עשר:
בשעה שאין בני אדם מצויים בשוקא. אור הנר יפה לבדיקה.
אין בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור
האבוקה. וצריך לברך על בעור חמץ כחקה:

וְלִימָא הָכִי כָּל חֲמִיכָא דְאִיכָא בְּהָדָא דִּירָה. דְּלָא חֲמַתִּיה וְדָלָא
בְּעַרְתִּיה לְבָטֵל וְלֵהוּי כְּעַפְרָא: דְּאִי מִשְׁתַּכַּח לְאַחַר אוֹתָהּ
שָׁעָה. אִינוּ חֲזֵב בְּבַל יִרְאֶה וּבְבַל יִמְצָא לְפֹשְׁעָה. וְהַרוּצָה אַחַר
בְּדִיקְתוֹ לְאֶכּוֹל חֲמִץ וּלְשִׁבְעָה. מֵה שְׁמִשִּׁיר יִנְיַחְנוּ בְּצַנְעָה:
הֵיכָא דְבָדֵק בְּחוּרֵי בֵּיתָא. וְהַנִּיחַ אַרְבַּע אוֹ חֲמִשׁ רַפְתָּא.
וְאַשְׁכַּח דְּחָדָא מִפְּהֵו פִּתְתָא. לְבָדוּק מְרִישָׁא שְׁמָא חוּלְדָא
לְקַחְתָּהּ:

חֹר שְׁבִין אָדָם לְחַבְרוֹ. זֶה וְזֶה בּוֹדֵק עַד שְׁמַגִּיעַ וּמְבַטֵּל שְׁאָרוֹ.
וְכֵן בֵּין יְהוּדֵי וְעוֹבְדֵי כּוֹכְבִים חֲזֵב לְבַעְרוֹ. פְּלִימוֹ מִקַּל שְׁמָא
יֹאמֵר הָעוֹבְדֵי כּוֹכְבִים כְּשִׁפּוֹ וְחַבְרוֹ:

מכירת חמץ: יִשְׁכָּאֵל דְּחֲמִץ אֲתַפְקֵד לִיה... נְטָרִיה עַד אַרְבַּע
דְּחִזִּי לְאַכְלִיָּה. שְׁלִים אַרְבַּע וְלֹא אֲתָא לְנִכְרֵי מְזַבִּין לִיה:

ביעור חמץ: כְּשֶׁנֶּפְלָה מִפּוֹלֵת עַל חֲמִץ בְּעַרְבֵי פְּסָחִים. וְכָלֵב
אִין יָכוֹל לְחַפֵּשׂ אַחֲרָיו בְּטוּחִים. הֵרִי הוּא כְּמַבּוּעַר לְרַעִים
פְּקָחִים. וְכַמָּה חֲפִישַׁת הַכָּלֵב שְׁלֹשָׁה טַפָּחִים:

הגעלת כלים: סִכְיֵי דְאַשְׁתַּמֵּשׁ בָּהוּ חֲמִיכָא לְאַרוּחִין. אִם
אֲפָשֵׁר לַעֲשׂוֹתֵן חֲדָשִׁים הֵם מִשְׁבָּחִין. וְאִי לֹא מַגְעִילֵן בְּרוֹתְחִין.

אפיית מצות: רְקִיקֵי מִצּוֹת עוֹשִׂין זָכָר לַעֲגוּן. וְלִשְׁמֹן צָרִיךְ
לְשַׁמֵּכֵן מִחֲמוּץ כְּהַגּוּן. וְחֲרַשׁ שׁוֹטָה וְקָטָן אִין לְשִׁין דְּלִמָּא יִשְׁגּוּן.

מים שלנו: שָׁנוּ שְׁאִין לְשִׁין בְּבֵת אַחַת לְמַעַלָּה מִחֲמִשַׁת רְבָעִים
קָמַח וְכֵן לְחִלָּה... וְהֵאשָׁה לֹא תִלוּשׁ אֲלָא בְּמֵים שְׁלָנוּ הַלְּיָלָה.

תִּמּוּ הַלְּכוֹת בְּעוֹר וְהַגְעֵלָה:

הכנות לליל הסדר: יֵין כִּי יִתְאַדָּם. לְמַצּוֹה הוּא מְקַדָּם. לְצִאת
בּוֹ חוֹבֵת יְדֵי אָדָם. אִם אִין קוּוּנְדִיטוֹן וּמְבַשֵּׁל נְגָדָם: וְאַרְבַּע
כּוֹסוֹת הַלָּלוּ. צָרִיךְ שְׁיָהָא בָּהוּ כְּדִי רְבִיעִית בְּלִי יִקְלוּ. אֲחַד
אֲנָשִׁים וְאֲחַד נָשִׁים אֱלוֹ כְּאֱלוֹ.

וְחֲזִבִין בְּרַגְלֵי לְהִיּוֹת שְׁמֵחִים. בְּמַקְדָּשׁ בְּבִשָּׁר וְהַשְׁתָּא בֵּינִין
רְקוּחִים: נָשִׁים חֲזִבוֹת לְשִׁמוּחַ וּלְהַרְגִין. בְּבָבֵל בְּבִגְדֵי צְבָעוֹנִין.
בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל בְּבִגְדֵי פִשְׁתָּן הַמְּלַבְּנִין. וְהַאֲנָשִׁים בֵּינִין מִתְעַדְנִין:

סדר ליל הפסח: בְּעַרְבֵי הַפֶּסַח סְמוּךְ לְמִנְחַת רֵאשׁוֹן. לֹא יֵאכֹל
אָדָם עַד הָאִישׁוֹן. וּבְבֹאוֹ מִבֵּית כַּחֲשׁוֹן. מוֹזְגִין לוֹ כּוֹס רֵאשׁוֹן:
רֵאשׁוֹן מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן וְאַחַר כֵּן קִדּוּשׁ זִמְמָן... וְשְׁתֵי וּמְשֵׁי יְדִיה
וְאִינוּ מְבָרֵךְ עַל נְטִילַת יְדַיִם: שְׁקִיל גְּרַגְיָא אוֹ כַּרְפָּסָא אוֹ
כְּסַבְרָתָא אוֹ חֲסָא וְיִטְבּוֹל בְּחַרוֹסֵת וּבִבְרֵךְ בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה.
וְכַד אֲכִיל יַחְצָה אַחַת מִשְׁלֹשׁ מִצּוֹת וְאִין בְּרַכָּה עִמָּה. מִחְצָה

בקערה ומחצה בשלחן להשימה ... ומגביה קערה ולימא הא
לחמא עניא כלה: ומוזגין לו כוס שני מארבעת האל. וכאן הבן
מאביו שואל. מה נשתנה מלילות זה ליל. וגומר האגדה עד
גאל ישראל: אחר דשתי משי ידיה. ומברך על נטילת ידים
לחודיה. זוכר בשלישי ברכת מזונו ... וברביעי הלל מצרי
לתנו... לומר בתמישי הלל הגדול ושתנס:

חתימה:

חסל סדור פסח כהלכתו. ככל משפטו וחקתו.
כאשר זכינו לסדר אותו. כן נזכה לעשותו.
זך שוכן מעונה. קומם קהל עדת "מי מנה".
בקרוב נהל נטעי כנה. פדוים לציון ברנה:

<יא2> "ויהי בחצי הלילה"

הפייטן יניי, סילוק בקרובה לשבת "ויהי בחצי הלילה"

ובכן ויהי בחצי הלילה /
אז רוב נסים הפלאות בלילה, בראש אשמוכת זה הלילה, /
גר צדק נצחתו כנחלק לו לילה, ויהי בחצי הלילה.
דנת מלך גבר בחלום הלילה, / הפחדת ארמי באמש לילה,
וישר ישראל למלאך ויוכל לו לילה, / ויהי בחצי הלילה.
זרע בכורי פתרוס מחצת בחצי הלילה, *חילים לא מצאו
בקומם בלילה,
[*חלחלת מדין וחבריו בצליל לחם שעורים בחלום לילה]
טיסת נגיד חרשת סלית בכוכבי לילה, / ויהי בחצי הלילה.
יעץ מחרף לנופף אוזי, הובשת פגריו בלילה, / כרע בל ומצבו
באישון לילה, / לאיש חמודות נגלה כז חזות לילה, / ויהי בחצי
הלילה.
משתפר בכלי קדש נהרג בו בלילה, / נושע מבור אכיות פותר
בעתותי לילה, שנאה נטר אגגי וכתב ספרים בלילה, / ויהי
בחצי הלילה.
עוברת נצחג עליו בנדד שנת לילה, / פוכה תדרוך לשומר מה
מלילה,
צרח פשוטר ושח אתא בקר וגם לילה, / ויהי בחצי הלילה.
קרוב יום אשר הוא לא יום ולא לילה, / כם הודע פי לב היום
אף לב הלילה, שומרים הפקד לעירב כל היום וכל
הלילה, / תאיר כאור יום חשפת לילה, ויהי בחצי הלילה.
כי אין לפניך לילה / והכל לפניך יום / ויום ליום אומר יביע /
ולילה ללילה דעת יודיע / [...] בקרים יגידו חסדך / ולילות
ישננו אמונתך / ושחר ונוגה ובוקר ויום וצהרים וערבית וערב
ונשף ולילה וכל עת ועידן וזמן ורגע יזכירו ניסי פלאיך /

המחדש ישועות ופועל נוראות / הסופר ימים ומונה עיתים /
יומך אלף שנים / ושנותיך לא יתמו / כי הכל בלה ואתה לא
בלה / וכאשר אתה הם משרתיך / אתה חי והם חיים / טהור
והם טהורים / קדוש והם קדושים / וקדושה לקדוש מקדישים
ומשלשים ככתוב על נביאך וקרא זה אל זה ואמר קדוש
קדוש קדוש

<יא3> "עושה פלא במצרים / כן עשה פלא בצוריים"

במצרים שלחת אותות ומופתים / ובאדום תשלח תימרות עשן
ומופתים
במצרים פסחת על הבתים / ובאדום תפסח על הר הזיתים
במצרים רכבת על עב קל לבוא / ובאדום תרכב על עב קל
ותבוא
במצרים אמרנו "קול דודי הנה זה" / ובציון נאמר "הנה
אלהינו זה"
במצרים שלחת משה ואהרן / ובציון תשלח נגיד לבוש בדי
ארון
במצרים הושעתנו שוכן רומה / ובמהרה תגאלנו מעול
ישמעאל ורומה

<יא4> "מבית און שבת מדני"

מבית און שבת מדני קומי לך רעיתי
ארץ חפץ אמר ה' יפתי ולכי לך
מבית בוגד בית מנון קל"ר
ארץ הכנעני והלבנון יו"ל
מבית גוי גויך כבש קל"ר
ארץ זבת חלב ודבש יו"ל
מבית דולק חמתו בערה קל"ר
ארץ חיטה ושעורה יו"ל
מבית הוברי שמים קל"ר
ארץ נחלי מים יו"ל

<יא5> כִּי לֹא נִאָּה, כִּי לֹא יִאָּה.

<יא6> אֲדִיר הוּא יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקִרְוֹב.

<יא7> אָחַד מִי יוֹדֵעַ?

<יא8> חַד גְּדִיא

חַד גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא דְזַבֵּן אַבָּא בְּתַרֵּי זִוְזִי, חַד גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא.
וְאַתָּא שׁוֹנְכָא וְאַכְלָה לְגְּדִיָּא, דְזַבֵּן אַבָּא בְּתַרֵּי זִוְזִי, חַד גְּדִיָּא,
חַד גְּדִיָּא.

וְאַתָּא כְּלָבָא וְנִשְׁךְ לְשׁוֹנְכָא וְכוּ'
וְאַתָּא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְשַׁחַט לְמַלְאָךְ הַמּוֹת, דְשַׁחַט לְשׁוֹחַט,
דְשַׁחַט לְתוֹכָא, דְשִׁתָּה לְמִיָּא, דְכַבָּה לְנוֹכָא, דְשַׁבֵּף לְחוּטְכָא,
דְהַכָּה לְכַלְבָּא, דְנִשְׁךְ לְשׁוֹנְכָא, דְאַכְלָה לְגְּדִיָּא, דְזַבֵּן אַבָּא
בְּתַרֵּי זִוְזִי, חַד גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא.

*הלך האדון בכבודו ובעצמו לשפוט את השד, הביא השד את
התליין, התליין תלה את השוחט, השוחט שחט את השור,
השור שתה את המים, המים כיבו את האש, האש שרפה את
המקל, המקל היכה את הכלב, הכלב נשך את יוקל, ויוקל
קצר את השבלים ושב הביתה.

*"ואתא עכברא דנשך לגדיא דזבן אבא בתרי זוזי חד גדיא חד
גדיא"